

Міністерство освіти і науки України  
Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ЖИТОМИР**  
**«Полісся»**  
**2013**



A. Zerkov

**Галина СОБОЛЕВСЬКА**

**ЧЕХОВ –  
ОПОВІДАЧ І ДРАМАТУРГ.  
ПОПЕРЕДНИКИ ТА НАСЛІДУВАЧІ**



УДК 821.161.1: 82.2 «19/20»  
ББК 83.3 (2 рос) 1  
С-54

*Надруковано за ухвалою Вченої ради  
Житомирського державного університету ім. І. Франка  
(протокол № 10 від 27 травня 2011 року)*

***Рецензенти:***

**Петро Васильович Білоус,**

*доктор філологічних наук, професор.*

**Володимир Олегович Єршов,**

*доктор філологічних наук, професор.*

**Луїза Костянтинівна Оляндер,**

*доктор філологічних наук, професор.*

Г. І. Соболевська. Чехов – оповідач та драматург. Попередники та наслідувачі. Науковий збірник. – Житомир : Вид-во «Полісся», 2013. – 242 с.

ISBN 978-966-655-680-9

У збірнику розглядається динаміка жанрових форм у творчості А. П. Чехова на широкому тлі літературного контексту доби. Своєрідність наукового дослідження полягає у порівняльному аналізі чеховських оповідальних і драматургічних жанрів, що створює цілісне, синтезуюче сприйняття художньої індивідуальності письменника. У низці статей чеховські жанри розглядаються не як типологічно сталі, а у процесі їх руху: від збірників-циклів через романні пошуки до повісті; від одноактних етюдів до драми крупної форми. Одночасно висвітлюється діалектика міжродових зв'язків (епос-драма) у творчості А. П. Чехова.

Книга призначена для спеціалістів-філологів, студентів, аспірантів: всіх, хто цікавиться російською та зарубіжною літературою.

ISBN 978-966-655-680-9

© Г. Соболевська, 2013.

## ЗМІСТ

### **А. П. Чехов – прозаїк Попередники та наслідувачі Проблеми поетики та жанру**

#### *Частина перша*

Проблема цикла в русской прозе конца XIX века. <i>Статья первая</i>	9
Особенности циклизации в прозе А. П. Чехова. Сборник-цикл «Хмурые люди». <i>Статья вторая</i>	22
К вопросу о жанровой природе повести А. П. Чехова «Степь».	38
Место романного замысла в жанровых исканиях А. П. Чехова.	54
О жанровой специфике художественного времени в поздних рассказах А. П. Чехова.	74
Проблема типології інтелектуально-ідеологічного роману І. С. Тургенєва.	96
Н. С. Лесков. «Сказ о тульском косом Левше и о стальной блохе».	102
Жанрова своєрідність ліричного оповідання І. О. Буніна «Легке дихання».	114

### **Драматургічне новаторство А. П. Чехова**

#### *Частина друга*

Епізація драми: від О. М. Островського до А. П. Чехова.	131
Принципи епізації драми у творчості А. П. Чехова.	142

Динаміка оповідальних та драматургічних форм у творчості А. П. Чехова.	150
До питання про динаміку жанрових інтерпретацій п'єс А. П. Чехова.	158
Змістоутворююча роль хронотопу у п'єсах А. П. Чехова («Три сестри»).	166
П'єса «Лишак» як літературно-сценічний експеримент А. П. Чехова.	178
Место драматических «переделок» в жанровой эволюции А. П. Чехова.	183

### **«Фантазії у російському дусі на англійські теми»**

#### *Частина третя*

Особливості драматургічного методу Бернарда Шоу («Пігмаліон»).	209
Своєрідність поетики ліричної замальовки Джеймса Джойса «Джакомо Джойс».	220
«Російська тема» у романі Дж. М. Кутзее «Осінь у Петербурзі».	232



А. П. Чехов — прозаїк.  
Попередники

*Частина перша*



***«Чехов – это Пушкин в прозе ...  
Чехов, как Пушкин, двинул вперёд форму, –  
и это большая заслуга»***

***Лев Толстой***



## **ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ЛІРИЧНОГО ОПОВІДАННЯ І. А. БУНІНА «ЛЕГКЕ ДИХАННЯ»**

**П**исьменник створив особливий тип ліричного оповідання, ритм якого багато у чому визначається мотивом спогадів. Сцени, обличчя, враження у письменника зазвичай овіяні серпанком спогадів, це його спосіб поетичного відбиття дійсності. Основним системоутворюючим началом у такому жанровому різновиді оповідання є сам автор. Авторська позиція формує композиційну цілісність, змістовне ядро, загальну художню концепцію твору. Цілісність твору забезпечується єдністю авторського ставлення, несе в собі відбиток авторської суб'єктивності, як про це слушно зауважував Л. М. Толстой: «Цементом, який зв'язує будь-який художній твір у єдине ціле і тому створює ілюзію відображення життя, є не єдність осіб і положень, а єдність самотнього морального ставлення автора до предмета <...>, що б не відображував митець: святих, розбійників, царів, слуг, – ми шукаємо і бачимо тільки душу самого митця» [2, с. 445].

Будь-який жанровий різновид оповідання являє собою художню реалізацію певного типу авторської позиції, відповідає певному мистецькому світосприйняттю. У ліричному оповіданні важливим є не стільки сам по собі життєвий матеріал, скільки постать інтерпретатора, який виражає у творі своє світорозуміння. Ось чому, передуючи аналізу конкретного твору (оповідання «Легке дихання»), важливо звернутися до «фундаменту», до загальних закономірностей художнього світу І. О. Буніна.

Соціальні катаклізми, які пережив письменник, наділили його талант драматичною, трагічною силою. Безмежно вимогливий і чесний митець, І. А. Бунін писав, не оглядаючись на пануючі смаки. Письменник усе життя залишався поза будь-якими течіями, його не захопили модні декадентські тенденції в літературі. Стиль І. О. Буніна здавався навіть демонстративно-традиційним на фоні різноманітних естетичних експериментів початку ХХ століття. Критика навіть говорила про байдужість письменника до сучасності і соціальних питань. М. Горький

відмічає, що І. О. Бунін віддає перевагу «вічному» перед «сьогоденням».

Насправді ж реалістичні традиції, які письменник успадкував і прагнув зберегти, сприймалися ним через призму складного, перехідного часу, в який він жив. Але при цьому зберігалися художні домінанти, константи його творчості. Художньо-споглядальне ставлення до життя переважає над громадянським. Основний тон бунінської прози – захоплення життям, заглиблення в нього, спроба затримати, зупинити миті гострих, хвилюючих вражень. Словесний живопис у нього часто самодавляє, стоїть попереду будь-якого ідеологічного та морального «завдання». Письменнику чимало дісталось від критики за прагнення бути незалежним, «чистим» художником.

Сприйняття дійсності у І. О. Буніна нерідко імпресіоністичне: він описує потік несподіваних вражень, гостро передає переживання моменту, захопленість хвилиною. Письменник заворожений чуттєвою красою буття, природи, їх багатобарвністю і багатозвучністю. Витончений естетизм І. О. Буніна то є прикмета глибинного і цілісного світогляду. Сучасні дослідники визначають світогляд письменника як антропокосмізм, у якому людина сприймається як частина безмежного всесвіту. Визначальне місце у концепції світу І. О. Буніна займає природа. Саме взаємовідносини людини з природою дають почуття радості і повноти існування. Бути натуральним як природа – то є ідеал письменника. Природа є тією цілющою і благотворною силою, яка дає людині все: радість, мудрість, красу, відчуття безкрайності і цілісності світу, відчуття свого єднання, спорідненості з ним. Письменник сприймає природу пантеїстично, як живе творіння. Він часом схильний бачити дійсне щастя в несвідомому розчиненні людини у світі природи, коли людина стає нібито її часткою.

Таємнича основа життя нерідко реалізується у поезії І. О. Буніна у наскрізних образах-символах просторової безмежності: бездонне небо, безкрайність степів і ланів, безкрайність океану і моря. Вони є тими сталими поетичними «знаками», символами універсального, космічного життя, які проходять крізь більшість творів І. О. Буніна, створюючи єдність художнього світу письменника та єдність його світосприйняття. Щось спільне з

природою вбачає І. О. Бунін у справжньому коханні, яке вважає єдиним виправданням буття. Кохання для багатьох героїв письменника – «последнее всеобъемлющее», жага «вместить в своё сердце весь зримый и незримый мир и вновь отдать его кому-то» [3, с. 21].

У художньому світі І. О. Буніна краса, кохання і поезія злиті у триєдність, у трійцю, в центрі якої – жінка. Вона сама – втілення краси Божого світу. Пристрасть розширює особистість, виводить її в інший вимір, за межі повсякденності, і тому, хто кохас, відкривається все багатство і поезія життя. Але «максимального», вічного щастя бути це може, воно завжди у І. О. Буніна пов'язане з відчуттям катастрофи, наближення смерті: «Грамотика кохання», «Сни Чанга», «Син», «Легке дихання», «Сонячний удар» та ін.

Дві філософські проблеми, на яких ґрунтується бунінська концепція життя: кохання і смерть. Безсмертя природи підкреслює неминучість смерті кожної людини: «Живучи, вмираєш». Людина у художньому світі І. О. Буніна має підвищене сприйняття життя, а значить – і смерті: «у меня было такое чувство, что я буду жить без конца и буду так счастлива, как никто», – записує у своєму щоденнику героїня оповідання «Легке дихання» [4, с. 97].

В оповіданнях, написаних у перші десятиріччя ХХ ст., І. О. Бунін часто зображує смерть. Зазвичай це не природна смерть, а загибель. Одних героїв убивають – «Єрмил» (1912), «Весняний вечір» (1914), «Син», «Петлясті вуха», «Легке дихання» (1916). Інші кінчають життя самогубством – «Веселий двір» (1911), «Брати» (1914), «Співвітчизник» (1916). Треті гинуть внаслідок фатальної випадковості – «Захар Воробйов», «Чаша життя», «Жертва» (1913). Несподівано у zenіті життєвих успіхів вмирає американський мільйонер – «Пан Із Сан-Франциско» (1915) та інші. Саме такі або подібні ситуації створюють сталу парадигму бунінського художнього світу. Людина у світі письменника перебуває у постійній небезпеці: смерть може її, людину, наздогнати кожної миті. Смерть обрушується на життя раптово, як «Спис господній» (1913): «будь всегда готов к ней, она и над тобой, и впереди, и вокруг... Копье господне вечно поднято!» [4, с. 121].

У творах І. О. Буніна смерть може надати людській долі об'єктивно іронічний сенс, як у «Чаші життя». Але смерть героїні може стати і джерелом глибокого ліризму, як у «Легкому диханні». Якщо окремі оповідання відображають різні обличчя смерті, то у «Житті Арсеньєва» смерть стикається із поняттям Бога, вічності. Відомо, що Л. М. Толстой в «Анні Кареніній» називає народження і смерть «отворами у вище». Показуючи двоєдиність життя і смерті, І. О. Бунін стверджує, що смерть із життям рівноправні і що без смерті, як і без життя, немає повноти буття. Саме тому у композиції оповідання «Легке дихання» письменник «переміщує» життя і смерть, композиційний ритм оповідання будується не тільки на контрасті, але й на взаємозв'язку мотивів життя і смерті.

Попереджаючи аналіз тексту, вкажемо, що слово-мотив «сад», яке пунктиром проходить через усі ключові епізоди оповідання, зв'язує життя і смерть, адже кладовище – це «как бы большой низкий сад, обнесенный белой оградой» [4, с. 97]. У художньому світі І. О. Буніна смерть – це і кінечність, і безкінечність, це прилучення до вічності. Тому у «Житті Арсеньєва» одне з найважливіших ранніх життєвих вражень героя: прощення неділя, піст, страсна і, нарешті, Великдень, тобто шлях від життя до смерті, і знов до життя, що перемогло смерть [6, с. 26-28]. І. О. Бунін одержимий проблемою життя і смерті: вона присутня у його творах тематично, сюжетно, у декларативних проявах. «И во всем была смерть, смерть, смешанная с вечной, милой и бесцельной жизнью» [6, с. 105]. Не випадково в ліриці і в прозі І. О. Буніна так часто зустрічається мотив кладовища, зазвичай весняного. Кладовище – це місце зустрічі часу та вічності. Найближчими до поезії І. О. Буніна є ті його оповідання, в яких він вступає в царину «вічних» тем – «Грамматика кохання», «Сни Чанга», «Син», «Легке дихання». Кохання – свята і темна пристрасть, яка часто завершується загибеллю. Письменник пише одночасно про довічний трагізм життя і про щастя жити. У своїх творах І. О. Бунін часто з холодним презирством говорить про безглуздість світу і людських прагнень, про ілюзорність, оманливість того, що наповнює «чашу життя», про тонку і неміцну перегородку, яка відокремлює життя

від смерті, про сусідство брутального і брудного із найпрекраснішим.

Саме таким є його «Легке дихання», оповідання, яке відрізняється одночасно і великою простотою, і великою загадковістю. У цього оповідання є своєрідні «супутники» – вірші зі схожими мотивами та образами, що були написані як раніше, так і пізніше «Легкого дихання». Вірогідно, мотив нерозривності життя-смерті найгостріше і найвражаюче виявлявся через образ юної, прекрасної, але рано померлої дівчини.

Найраніший із цих віршів – «Епітафія» (1902) – написаний майже за півтора десятка років до появи оповідання «Легке дихання».

Я девушкой, невестой умерла.  
Он говорил, что я была прекрасна,  
Но о любви я лишь мечтала страстно,—  
Я краткими надеждами жила.

В апрельский день я от людей ушла,  
Ушла навек покорно и безгласно —  
И все ж была я в жизни не напрасно:  
Я для его любви не умерла.

Здесь, в тишине кладбищенской аллеи,  
Где только ветер веет в полусне,—  
Всё говорит о счастье и весне.

Сонет любви на старом мавзолее  
Звучит бессмертной грустью обо мне,  
А небеса синеют вдоль аллеи [1, с. 119].

І. О. Бунін говорить про красу швидкоплинну, але вона не зникає безслідно, а залишає свій відбиток у душі людській і у самій природі. («И все ж была я в жизни не напрасно: // Я для его любви не умерла».) Вірш написаний у класичній формі сонету, він тяжіє до філософічності вже за законами жанру.

У бунінських віршах і оповіданнях дуже важливим є хронотоп. Художній світ письменника не є замкненим, він розкритий у глибини часу та простору: весна, вітер, «небеса

синеют вдоль аллеи». В бунінських картинах, у віршах та прозі, завжди присутні далечини землі – шляхи, алеї, простори неба. Так само є важливою і глибина часу. Письменнику дуже дорога пора ранньої квітневої весни, пасхальний хронотоп, який навіртає людину до думок про вічність та безсмертя: «Сонет любви на старом мавзолее // Звучит бессмертной грустью обо мне...». Все це створює атмосферу віковості і цілісності буття, тому «в тишине кладбищенской аллеи, <...> // Всё говорит о счастье и весне».

Через рік, у березні 1903 року, було написано вірш «Портрет», який є дуже близьким до оповідання «Легке дихання» за сюжетом і за кільцевою композицією.

Погост, часовенка над склепом,  
Венки, лампадки, образа,  
И в раме, перевитой крепом,  
– Большие ясные глаза. <...>

Кокетливо-проста прическа,  
И пелеринка на плечах...  
А тут повсюду – капли воска  
И банты крепа на свечах.

Венки, лампадки, пахнет тленьем...  
И только этот милый взор  
Глядит с веселым изумленьем  
На этот погребальный вздор [1, с. 121-122].

Образи цього вірша: погост, вінки, «большие ясные глаза» юної дівчини на траурному портреті відгукнуться в оповіданні «Легке дихання», використав І. А. Бунін у своїй прозі і композиційний прийом поетичного рондо, однак цей вірш позбавлений змістовної глибини, у ньому немає виходу у трансцендентне.

Нарешті, у вересні 1917 року, через рік після виходу друком оповідання, І. О. Бунін створює вірш «Свет незакатный». Назва цього вірша так само «концептуальна», як і «Легке дихання»:

Там, в полях, на погосте,  
В роще старых берез,  
Не могилы, не кости –  
Царство радостных грез.

Летний ветер мотает  
Зелень длинных ветвей –  
И ко мне долетает  
Свет улыбки твоей.

Не плита, не распятие –  
Предо мной до сих пор  
Институтское платье  
И сияющий взор.

Разве ты одинока?  
Разве ты не со мной  
В нашем прошлом, далёком  
Где и я был иной?

В мире круга земного,  
Настоящего дня,  
Молодого, бывшего  
Нет давно и меня! [1, с. 354].

Цей вірш явно перегукується з «Епітафією» мотивом кладовища як «царства радостных грез» Він найближчий до оповідання за сенсом. У цьому творі важливою є не стільки розімкнутість простору (лани, гай, літній вітер), скільки – часу. Поет створює складну хронологічну конструкцію: з «крута земного настоящего дня» він бачить минуле («Разве ты не со мной // В нашем прошлом, далеком...») і вічність («И ко мне долетает // Свет улыбки твоей») – і це світло є довічним. Головне у вірші – відчуття злитості окремого особистісного існування з «вічністю» та «безкрайністю». На думку І. О. Буніна, у цьому пантеїстичному світі ніщо не гине, а тільки змінює свої форми, розчинюючись у круговерті природи.

Гадаємо, що І. О. Бунін «дорозповів», розкрив у цьому вірші те, що було приховано у підтексті оповідання «Легке

дихання» Таким чином, контекст творчості письменника свідчить про те, що «Легке дихання» – то є не просто замальовка «миттєвої досконалості» жіночої вроди, а принципово важливий для митця твір.

В оповіданні рельєфно позначені особливості бунінського малого жанру та характерні риси поетики письменника: лаконізм форми («Мене навчили стислості вірші» – стверджував І. О. Бунін); елементи імпресіоністичного стилю, емоційність, почуття ритму, музична побудова фрази, пластичність і строкатість образів, майстерність композиції, мистецтво підтексту тощо.

Саме підтекст «Легкого дихання» і створює ту приховану філософічність, яка надає йому безмірну змістовну глибину й породжує різноманітні трактування цього твору.

Життєвий матеріал, що лежить в основі фабули оповідання, міг би справити важке враження. Це історія плутаного життя гімназистки Олі Мещерської, що завершилася її загибеллю. Однак цю історію розказано біля могили героїні, і ця історія овіяна серпанком спогадів. Розповідь біля могили – є не просто відтворенням життя, але його усвідомленням. Адже пам'ять – то є така царина, «де життя і усвідомлення життя зливаються, де час і простір долаються, де далеке і близьке, давне і недавнє поєднуються» [4, с. 285]. Для художнього осмислення й узагальнення сьогодення І. О. Буніну потрібна була дистанція у часі. Свої оповідання він часто будував на контрасті: живе минуле – мертво сучасне. Саме на такому контрасті побудоване оповідання «Легке дихання». Причому, цей основний контраст ускладнений ще й протиставленням живого життя Олі Мещерської у минулому і мертвого життя класної дами у сучасному. Вона встановила справжній язичницький культ могили своєї колишньої учениці. «Женщина эта – классная дама Оли Мещерской, немолодая девушка, давно живущая какой-нибудь выдумкой, заменяющей ей действительную жизнь» [4, с. 98]. Образ класної дами у контексті оповідання отримує приховано-іронічне забарвлення – це один із засобів виявлення авторського начала. Об'єктивна іронія не виражена у слові, а виявляється через зчеплення подій, через співставлення та асоціації.



«Легке дихання» – одне з найліричніших оповідань І. О. Буніна, «не оповідання, а прозріння, саме життя з його трепетанням і коханням» [5, с. 265]. Враження «трепету життя» створюється особливим композиційним ритмом оповідання, особливою побудовою сюжету зі складним хронологічним зміщенням подій.

У змісті, у життєвому матеріалі, що лежить в основі твору, ліризму немає. Він прихований у підтексті. Основні художні засоби створення ліричного підтексту в «Легкому диханні» – це його дивовижна композиція і той пасхальний хронотоп, що намічений уже у зачині оповідання і який взагалі є дуже важливим у художньому світі І. О. Буніна («Життя Арсеньева», «Чистий понеділок» та ін.). За свідченням автора, оповідання писалося ним для пасхального числа газети «Русское слово» [4, с. 669], і «легкое дыхание» ранньої квітневої весни визначає неповторну поетичну ауру твору.

У пошуках «звука», «правильної мелодії» оповідання І. О. Бунін приділяв величезну увагу зачину твору, першій фразі. Він прагнув змістовної, звукової і композиційної гармонії, враховував співвіднесеність першої фрази із загальною побудовою оповідання. Ліричний зачин «Легкого дихання» відокремлений від основного тексту інтонаційно і навіть графічно. Чотири перші фрази розділені абзацами, що немов запрошують читати повільно, роблячи паузи між усіма деталями опису. Вони побудовані за музичним принципом і зчеплені між собою словами, що повторюються.

«На кладбище, над свежей глиняной насыпью стоит новый крест из дуба, крепкий, тяжелый, гладкий.

Апрель, дни серые; памятники *кладбища*, просторного, уездного, еще далеко видны сквозь голые деревья, и холодный ветер звенит и звенит фарфоровым венком у подножья *креста*.

В самый же *крест* вделан довольно большой, выпуклый фарфоровый медальон, а в медальоне фотографический портрет гимназистки с радостными, поразительно живыми глазами. Это Оля Мещерская» [4, с. 94] – (виділено нами – Г. С.).

Троскратні епітети (крест: крепкий, тяжелый, гладкий), троскратні повтори слів від фрази до фрази (кладбище, крест);

подвоєння дієслова (звенит и звенит) – все це разом узятє надає прозі ритму вірша, ритму, що заснований на «вторинних ознаках віршованої мови» (В. М. Жирмунський). Усі мотиви ліричного зачину повторюються у фіналі оповідання: дубовий хрест, вітер і весняний холод, дзвін вітру у порцеляновому вінку. «Этот венук, этот бугор, дубовый крест! Возможно ли, что под ним та, чьи глаза так бессмертно сияют из этого выпуклого фарфорового медальона на кресте, и как совместить с этим чистым взглядом то ужасное, что соединено теперь с именем Оли Мещерской?» [4, с. 98].

Особливість структури оповідання «Легке дихання» у співвіднесенні початку і кінця полягає у так званій кільцевій побудові: І. О. Бунін нібито заломлює у прозі поетичне рондо. У фіналі лаконічно звучить основна мелодія вступу, однак більш насичено і багатозначно. Тут панує вище емоційне напруження (оклична та запитальна інтонація), володарюють більш різкі контрасти. У зачині фотографічний портрет гімназистки на надмогильному хресті з «радостными, поразительно живыми глазами», у фіналі – «глаза так бессмертно сияют из выпуклого фарфорового медальона на кресте».

Стислість і лаконізм оповідання нібито компенсуються багатством внутрішніх зв'язків, «співвідносин». Надзвичайно важливими є слова-мотиви, слова-образи, «пунктир» слова, що повторюється.

Із мотивом цвітіння краси героїні пов'язаний образ саду. Це слово-мотив проходить через усе оповідання. То і зимовий гімназичний сад, і ковзанка у міському саду, і сад у маєтку батьків Олі Мещерської. «Я утром гуляла в саду, в поле, была в лесу, мне казалось, что я одна во всем мире, и я думала так хорошо, как никогда в жизни» [4, с. 97]. Бунінський герой досягає щастя тільки розчинившись у природі. І зближення героїні з Малютіним подається також на тлі саду: «солнце блестело через весь мокрый сад, хотя стало совсем холодно, и он вел меня под руку и говорил, что он Фауст с Маргаритой» [4, с. 97]. Визначальні для загальної концепції оповідання слова героїні про «легке дихання» як головну складову «жіночої вроди» класна дама якось підслухала теж у гімназичному саду, де дівчина гуляла з подругою. Нарешті,

у фіналі оповідання – кладовище – останнє місце притулку героїні – це теж «как бы большой низкий сад, обнесенный белой оградой, над воротами которой написано Успение божьей матери» [4, с. 97]. Слово лейтмотив «скріплює» всі фрагменти оповідання зі складними хронологічними зміщеннями і «урівнює» у правах життя і смерть.

Важливим також є перегук образів на початку та у фіналі оповідання. Дівчинкою героїня нічим не вирізнялася з натовпу гімназисток, потім вона «стала расцветать». Наприкінці твору класна дама згадує «бледное личико Оли Мещерской в гробу, среди цветов». Опорні слова «розквітати» та «серед квітів» також урівнюють життя і смерть. Складна композиція і складний ритмічний малюнок оповідання перетворюються на засіб вираження авторської оціни зображуваного. Фабульна послідовність подій у творі така: Оля Мещерська була гімназисткою, зростала, перетворилася на красуню, пішли плітки про її легковажність, відбулося її падіння (епізод з Малютіним), потім виник зв'язок з офіцером, який завершився вбивством героїні, потім похорон та описування могили.

Авторське розміщення подій (тобто сюжет) зовсім інше. Саме у відмові від послідовного викладу подій і виявляється авторська суб'єктивність. І. А. Бунін починає оповідання з опису могили, потім розповідає про раннє дитинство, поєднуючи крайні точки життя героїні. «Ми весь час узнаємо історію мертвого життя» [6]. З перших рядків читача охоплює тужливе почуття. Воно викликане зіткненням контрастних образів – портрет «з радісними вражаюче живими очима» і хрест на могилі; молодість, краса і смерть. Два контрастуючі мотиви, два настрої – радісний, захоплений і похмурий, скорботний – пронизують усе оповідання, визначаючи його структуру. Доля героїні очищена і спокутувана смертю.

Ця тема (спокутування смертю) звучить у щоденнику героїні, у запису, зробленому після її падіння: «Я не понимаю, как это могло случиться, я сошла с ума, я никогда не думала, что я такая! Теперь мне один выход... Я чувствую к нему такое отвращение, что не могу пережить этого!..» [4, с. 97]. Оля Мещерська фактично провокує офіцера на вбивство.

Просвітлення у душі героїні настає як реакція на пережите потрясіння. І. О. Бунін доводить конфлікт до крайнього ступеня завершеності, до кінця, після якого у світі залишається тільки одна цінність – вічна краса природи. Любов, як смерть, у світі І. О. Буніна – це зустріч людини з природою, смерть входить у повсякденне життя. Провокуючи неминучий фінал, якого вона жадає, героїня І. О. Буніна живе у крайньому ступені напруження: «Последнюю свою зиму Оля Мещерская совсем сошла с ума от веселья, как говорили в гимназии» «Оля Мещерская казалась самой беззаботной, самой счастливой». Героїня І. О. Буніна знає, що загине, шукає смерті, тому так загострено відчуває життя в свою останню зиму. Емоційний вибух – перша близькість із чоловіком – це зіткнення двох почуттів: відчуття страшної невідворотної катастрофи («не могу пережить этого») і якогось переможного тріумфу. Трансформація цнотливості у пристрасть, у досвідченість пов'язана у героїні із почуттям провини: «Простите, madame, вы ошибаетесь: я – женщина. И виноват в этом знает кто? Друг и сосед папы, а ваш брат Алексей Михайлович Малютин» [4, с. 96]. «Я ссорюсь, отже я існую» (В. С. Соловйов); відчуття провини і сорому морально висвітлює образ Олі Мещерської, а «мелодію» оповідання визначає авторське ставлення до героїні – лірична скорбота і захоплення.

Визначальними в оповіданні є пасхальний мотив спокутування гріха смертю і християнська тема життя вічного, тема безсмертя. Не випадкове і авторське порівняння своєї героїні з гетевською Маргаритою з «Фауста».

Ліричний підтекст в оповіданні створює віртуозний композиційний ритм, який визначається чергуванням епізодів!», які несуть тему смерті і тему життя (Є. В. Волощук), події у творі мелодійно зчіплені одна з одною, поєднані, як строфи у вірші. Опис могили (смерть); дитинство і юність героїні, конфлікт з начальницею гімназії (життя); вбивство Олі Мещерської (смерть); щоденник героїні (життя); відвідування могили гімназистки класною дамою (смерть); спогади класної дами про підслухану розмову Олі Мещерської з подругою (життя): «Лёгкое дыхание! А ведь оно у меня есть, – ты послушай, как я вздыхаю – ведь правда,

есть?» [4, с. 98]. Ці слова звучать не в минулому, а у теперішньому часі, як подолання смерті.

Неспокійний ритм подій переривається, і оповідання закінчується, як вірш, фразою, що приносить заспокоєння і перетворює його у струнке гармонійне ціле, замикаюче коло, зводячи кінець до початку: «Теперь это лёгкое дыхание снова рассеялось в мире, в этом облачном небе, в этом холодном весеннем ветре» [4, 98]. Остання фраза, що повертає читача до зачину оповідання, несе особливий глибинний зміст, що підкреслено її особливою музичною побудовою: повторенням однорідних членів зі зростаючою кількістю епітетів. Автор залишає світові потенційні можливості дівчини, вони не могли зникнути, як ніколи не зникає прагнення до щастя та досконалості. У кожному окремому випадку І. А. Бунін прагне показати загальний «симбіоз» буття, показати людську особистість як частку світу. У фіналі оповідання – поетичний катарсис, прорив у вище, який логічно завершує авторські роздуми про життя і смерть.

Твір І. О. Буніна недаремно має назву «Легке дихання» і справжню його тему становить не історія плутаного життя провінційної гімназистки, а захоплення життям, пантеїстична віра у його вічність. Для російської класичної літератури ХІХ століття притаманне використання пасхального хронотопу як художнього засобу вираження ідеї духовного воскресіння, духовного очищення. Досить згадати роман Л. М. Толстого «Воскресіння» і славнозвісні оповідання А. П. Чехова «Святою ніччю», «Студент», «Архієрит», дія у яких відбувається у передпасхальний тиждень.

Саме у такій художній традиції написано і твір І. О. Буніна. Язичницькому культу мертвих, який встановлює класна дама біля могили Мещерської, протистоїть у творі І. О. Буніна християнська ідея життя вічного. Чорний колір, який домінує при створенні образу класної дами, це колір скорботи, самозречення, колір смерті. Йому протистоїть образ високого світлого весняного неба як символ безсмертя і вічності. Епізодичні персонажі несуть значне змістовне навантаження. Вводячи у твір подібних героїв, І. О. Бунін проясняв авторську позицію, запобігаючи одноманітному сприйняттю життя. Письменник прагнув показати саме

багатовимірність буття, його своєрідний «симфонізм», який виявляється у будь-якому окремому випадку.

Моральна позиція автора не має втілення у конкретному слові, вона виявляється лише у контексті всього твору. Авторська воля виявляється у розподілі художнього матеріалу і є засобом «живоописуючого» аналізу життя.

Отже, моральний критерій не виключається з творчості І. О. Буніна. Він, цей моральний критерій, просто переходить зі сфери безпосереднього зображення у сферу художнього результату.

1. Белов В. Из отзывов советских писателей о Бунине // Иван Бунин: Литературное наследство. – Т. 84. – Кн. 2. – М. : Наука, 1973. – 552 с.

2. Русские писатели о литературном труде. – Т. 3. – Л. : Советский писатель, 1955. – 715 с.

3. Бунин И. А. Лёгкое дыхание // Бунин И. А. Собрание сочинений: В 6 т. – Т. 4. – М. : Художественная литература, 1988. – С. 94 – 98. У подальшому усі посилання на це видання надаються у тексті із зазначенням тому і сторінки.

4. Мальцев Ю. В. Иван Бунин. 1870 – 1953. – Франкфурт-на-Майне : Посев, 1994. – 432 с.

5. Паустовский К. Г. Близкие и далекие. – М. : Молодая Гвардия, 1967. – 400 с.

6. Выготский Л. С. Психология искусства. – М. : Педагогика, 1987. – 345 с.

